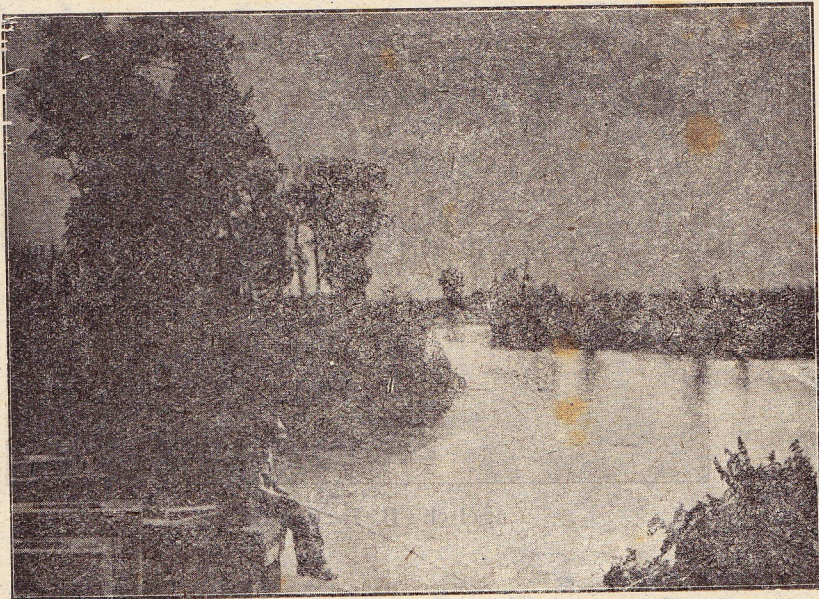

De brug van het fort te Knokke.

Omstreeks 10 uur kwamen er een vier honderdtal Moffen uit schuilplaatsen te voorschijn, die zich aan de burgers overgaven.

De mannen tusschen 15 en 60 jaar waren opgeroepen om naar Doornik gedeporteerd te worden, maar velen lachten daar wat mede. De Duitschers namen de laatste paarden mee, ook diegene, welke in het Instituut Pasteur dienden om serum tegen griep en diphteritis te maken.

Rijsel heeft in 4 jaren tijds 250 miljoen frank oorlogsschatting moeten betalen.

De vreugde der bewoners kent geen grenzen. Om 4 uur trok het muziekkorps der brandweer uit, en speelde de « Marseillaise », de « Brabançonne » en « God save the king ».

Wij moesten de menigte van het balkon van het stadhuis af toespreken.

De prijzen waren onder het Deutsche bewind tot ongeloofelijke hoogte gestegen: voor een pond vleesch werd 24 frank betaald, voor een wit brood 20 frank, voor een ei 2.50 frank, voor koffie 90 frank, voor suiker 26 à 50 frank per pond. »

Clemenceau deelde de verovering van Rijsel in de Kamer mee. Het bericht maakte een diepen indruk te Parijs.

Een blad schreef:

« Geen enkel sukses der laatste dagen heeft zooveel indruk gemaakt als de bevrijding van Rijsel. Talrijke Parijzenaars begaven zich reeds vroeg in den morgen naar de Place de la Concorde, teneinde het standbeeld te groeten. Het nieuws verspreidde zich oisteravond zonder door de bladen te zijn gepubliceerd, waardoor een onbeschrijflijke geestdrift verwekt werd.

Aan alle kanten zag men de vlaggen uitsteken. Een ontocht van uitgewekenen begaf zich naar de Place de la Concorde om het monument met

de vlaggen der geallieerden te versieren, onder het zingen der « Marseillaise ». Op de boulevards en voor de Parijsche filialen der financieele en industriele instellingen in het Noorden des lands heerschte groote drukte.

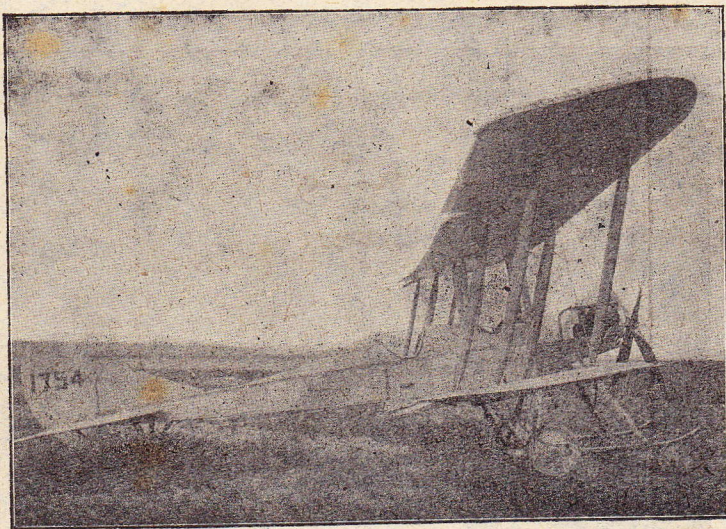
In de schouwburgen lieten de direkties de verovering van Rijsel aan het publiek aankondigen, dat het bericht onder het zingen van de « Marseillaise » ontving. »

Veel burgers van het bezette gebied hadden het intusschen zwaar te verantwoorden.

Een enkel bericht van de Nederlandsche grens:

« Te Exaarde, een dorp ten Noorden van Lokeren, zijn 2500 weggevoerde burgers van de Vlaamsche kust aangekomen. Men stelle zich zulk een nieuwe bevolking voor in een klein dorp, waar de huisvesting zeer beperkt is en de rantsoenen al gering waren en men kan zich een denkbeeld vormen van wat deze slachtoffers der Deutsche terreur in deze kille, regenachtige dagen en nachten al lijden moeten. Een Duitsch communiqué spreekt dan nog over de burgers, die zoo gaarne met den bezetter aftrekken, omdat ze zich onder Duitsch bestuur goed bevinden. Kan het meer cynisch! Zoo gaarne trekken de burgers mee, dat de Duitschers bruggen over de Moervaart met prikkeldraad versperren, om de vluchtenden te weerhouden en zelfs tot onder de bruggen de wacht houden, om vluchtenden te verrassen.

Zoo stelt een Duitsch communiqué het ook voor, alsof nu pas inwoners van Rijsel vluchten. Veel bewoners van Rijsel zijn reeds sedert weken naar België gevoerd. Gansche benden ongelukigen zijn nu op den dool, gebrek lijdend, velen geheel dakloos. Belgische komiteiten doen wat ze kunnen, om ze bij te staan en toonen meer or-

Engelsche B. E. tweedekker.

ganisatiegeest dan de bezetter, die eenvoudig z'n plicht, om de slachtoffers te voeden, van zich schuift. »

In Duitschland zelf was de ontmoediging vreeslijk.

Een reiziger schreef in de «Telegraaf» :

« Een ongelooflijke malaise heerscht over geheel het land ten gevolge van de algemeene ellende en de vermoënis. Men wil vrede tot elken prijs. Zelfs ten koste van een troonsafstand van de dynastie der Hohenzollern. De bevolking van het land is vervallen tot een staat van onbeschrijflijke inzinking. Het is voldoende om in Keulen het vertrek van de dienstplichtige lichten te zien : het getal der geleiders dat den troep verzelt is verdrievoudigd.

De voedingsmoeilijkheden zijn niet de eenige reden van de neerslachtigheid. Maar de algemeene onrust — de kinderen spelen niet meer op straat — is het gevolg van de vrees, dat de geallieerden in Duitschland zullen binnen dringen. De voortdurende bedreiging drukt op hen. De struikroovers zijn onbepaald meester, zoowel op de boerderijen als op de groote kasteelen. Een paar dagen geleden, op een avond tegen halfelf, kreeg Keulen bezoek van verscheidene vliegtuigen. Ik bevond mij in de omgeving van de Juliusplatz. Deze plaats werd zoo hevig gebombardeerd, dat men in den aanvang dacht, dat er beschieting met verdragende kanonnen plaats had. Verschillende huizen in deze omgeving werden vernietigd en op verscheidene plaatsen braken branden uit. Zes-en-dertig personen werden gedood en honderd- en-vijf zwaar gewond.

Men kan zich niet voorstellen welk een indruk zulk een bombardement in Duitschland maakt. Op den Rijnsoever heeft men vluchtelders ingericht tegen de vliegtuigen en de geheele bevolking is verplicht daarin een toevlucht te zoeken na het eerste waarschuwingssein. Bij het laatste bombardement zijn de seinen te laat ge-

geven, hetgeen het groot aantal slachtoffers verklaart. »

Er liep zelfs een gerucht dat Duitschland gekapituleerd had.

Uit Londen meldde men :

« Gisterenavond liepen hier geruchten, dat Duitschland gekapituleerd had, ten gevolge waarvan er een opgewonden stemming in de stad heerschte. De avondbladen werden gretig gekocht. Van buitengewone betoogingen viel niets te bespeuren, maar later op den avond trok het publiek in groepen naar het Mansion House en andere centra, in de verwachting, dat er een definitieve mededeeling gedaan zou worden. Op de redaktiebureelen der bladen stond de telefoon niet stil, aanhoudend klingelde de bel en kwamen er vragen om nieuws.

Het verdagen van de Rijksdagzitting, samenvallende met den dreigenden opmarsch der geallieerden in Vlaanderen versterkte het algemeen geloof, dat Duitschland bereid was, de voorwaarden van Wilson te aanvaarden.

In de wandelgangen heerschte een stemming van gespannen verwachting, er werd zelfs verteld, dat de regering het antwoord van Duitschland aan Wilson reeds ontvangen had.

Ook in Downing Street was het buitengewoon druk. Op het ministerie van Buitenlandsche Zaken waren de gezanten in haastige gesprekken met de ministers gewikkeld.

Toen laat in den avond de officieele tegenpraak bekend gemaakt werd, kwamen de gemoeienden tot rust.

De bladen verklaren dat, terwijl men in welingelichte kringen gelooft dat Duitschland nog wel verder toegeven zal, het niet waarschijnlijk is, dat de Centrale rijken thans reeds geheel zullen kapituleeren, zonder nog een poging te doen zich eenige concessies te verzekeren. »

Zoo ver was het nog niet, maar 't zou weldra komen.

Photographische opname, door een vliegenier, van een aanval met vergiftigd gas.
De wind drijft de dampen naar de zijde van den vijand.

XXIV.

DE BEVRIJDING VAN BRUGGE.

Wij hebben gehoord, hoe de bevrijding van Rijsel een geweldigen indruk maakte door gansch Frankrijk en te Parijs een geestdriftige betooging verwekte.

Een dergelijken indruk moest in ons land de verlossing van Brugge maken. Brugge, de aloude hoofdstad van Vlaanderen, zoo innig met onze gansche geschiedenis verbonden, nu de zetel van 't gehate Duitsche Marinebestuur, van een von Schröder, die meende aan onze kust te kunnen blijven.

En de bevrijding van Brugge was thans bekend.

Aan de Nederlandsche grens zag men de teekenen.

Een korrespondent van de « Telegraaf » seinde van daar aan zijn blad :

« De Duitsche legers, die in Augustus 1914 in groote grijze golven België binnenstroonden, zijn in aftocht en de wegen dreunen van de eindeloze vrachtkolonnen en den tred der marcheerende troepen.

Van nacht stond ik aan de grens bij Eede en in dien mysterieuzen maannacht, kwam het machtige geluid van het terugtrekkende leger tot mij over. Onder het doffe knallen in de verte, trok die onzichtbare hordenreeks over de wegen. Kommando's klonken en galmende kreten als van voerlieden die in grooten spoed hun paarden aandrijven. Niets was er te zien, want boomreien onttrokken den grooten weg aan mijn gezicht, maar het gedreun van het leger in aftocht vervulde de lucht en bleef den geheelen nacht aanhouden. Meer en meer stierf het landschap aan gene zijde van de grensscheiding. Lichten in wachthuizen werden gedoofd en de zwaar bepakte gedaanten trokken weg.

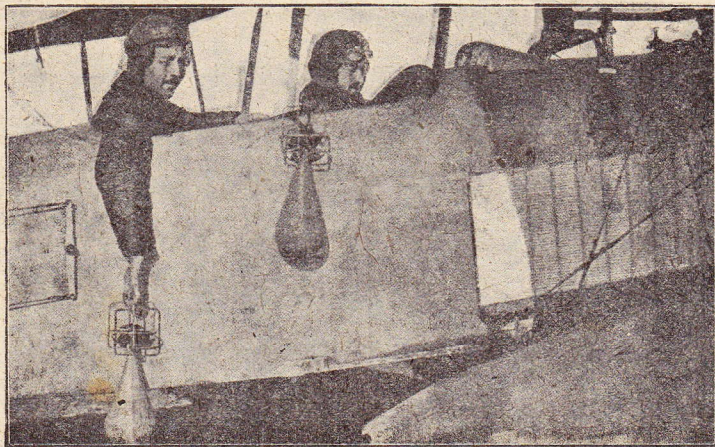
In de Hollandsche wacht te Eede was bewe-

ging gekomen. Een deserteur meldde zich aan, een magere kerel, met een bleek gezicht.

De man was zes en veertig jaar, en had in zijn vlucht een zak kazen over den draad gesleept. De officier van de grenswacht kwam tot bij het hooge hek van de grensafscheiding om te informeren naar den deserteur. Deze noemde het onzin, dat de Engelschen al te Eekloo zouden staan. « Nein, Gott sei dank, es ist noch nicht so weit gekommen, dasz wir hinsleichen müssen ». En steeds dreunde het vlak bij van de eindeloze rij kanonnen en wagens. En niet lang duurde het of het hooge woord kwam er uit : « Ook wij gaan terug en alle posten zijn ingetrokken ». Waar zij heengingen? Op een nieuwe stelling terug. Allerlei houtwerk werd over de afscheiding geworpen, opdat er geen gebruik van gemaakt kon worden door de arme kerels, die onweerstaanbaar worden aangedreven tegen den doodelijken draad, maar zelfs de kok met de kazen was er wel overheen gekomen en sommige schildwachten schijnen hun wachthuisje gebruikt te hebben, om den afstand tusschen een hel van vuur en het kalme neutrale landje te overbruggen.

Vol spanning keken wij naar de lucht, of niet het geronk van motoren vliegers aankondigde; vliegers, die in den helderen maannacht over de wegen zouden strijken met hun onerbarmelijke mitrailleurs, maar de lucht bleef stil en alleen de wolken gingen hun gestadigen gang boven dit wereldgebeuren, waarvan wij niet de gestalten zagen, maar alleen den doffen, eentonigen dreun hoorden.

Kleine groepjes burgers stonden op Hollandsch gebied te luisteren en te wachten of vlammen den hemel zouden openscheuren of niet een ander hevig oorlogsgebeuren den stommen aftocht zou verhinderen of bemoeilijken. De Duitsche grenswacht-officier had versterkingen van de Hollandsche posten aangeraden en men verwachtte vannacht de geallieerde strijdkrachten te hooren naderen. Er gebeurde niets en alleen de dreun hield aan, diezelfde dreun, dien we

Bommenwerpen uit een vliegtuig met de hand.

koorden de eerste dagen van Augustus, de dagen van den opmarsch. Het vervult ons met een zoo groote vreugde, de vreugde die leeft onder allen hier, dat het kleine Belgische leger en die verachtelijke Engelsche « huurtroepen » het ongedachte volbrengen, den genadeslag aan de roofnestbouwers van Zeebrugge, die de wereld hebben geterroriseerd en dan de vreugde om zoo veel, dat door den snellen opmarsch bleef gespaard: het droomerige, antieke Brugge, welks verwoesting met geen twintig Duitsche kathedralen zou zijn gerevancheerd.

De bevolking heeft angstige dagen doorgemaakt, men vreesde een treffen vlak aan de Zeeuwsche grens en vanmiddag viel bij het luchtgevecht een regen van granaatscherven op Eede neer, zoodat de menschen angstig in de huizen vluchtten, maar alle vrees is hier voorbij. Straks rijzen de Belgische lancers op de wegen, waar nu nog de dreuning is van den verslagen vijand in aftocht ».

Het Duitsche leger trok af. Den 18en Oktober mochten de Bruggelingen niet meer op straat komen. Sommigen waagden het toch. Een groep zag een compagnie mitrailleurs naar de statie trekken.

Voor de soldaten stapte een harmonikaspeler. Hij trok lustig aan zijn trekszak.

Daar gaan ze! riepen de toeschouwers. Met volle muziek kwamen ze binnen. Met een akkoord trappen ze het af!

Maar 't verstandigst was nu nog maar eenige uren geduld te oefenen en de kalmte te bewaren. Er zouden nog ontzettende dingen gebeuren. Een aftrekkende vijand is soms nog geweldig in zijn wraak en zulks zou men eenige dagen later in het land tusschen Leie en Schelde maar al te zeer ondervinden.

Andere inwoners legden zich plat op een balkon om toch door de spleten te zien, wat er op straat voorviel.

't Was de aftocht. Geen twijfel meer. De vijand verliet Brugge. Men ging een wonderlijken

nacht tegemoet, den nacht als voor een verrijzenis.

De vlaggen, vier jaar lang verdoken, werden voor den dag gehaald en in de binnenkamer met trillende hand ontplooid. Straks zou men ze aan den gevel hijschen, om het eigen leger te verwelkomen.

Men wist het, dat de Belgische soldaten voor de muren lagen en binnen zouden komen.

't Leek nog ongelooflijk en toch was het zoo...

Van de kust klónken zware slagen. De Duitschers vernielden er hun batterijen. Ze staken ook groote voorraden in brand. Hoog sloegen de vlammen op. Ze geleken voor de bevolking reusachtige vreugdevuren.

Zeebrugge vooral werd zeer verwoest. 't Moest wel met gruwelijk hartzeer zijn, dat de bezetter dit voornaam punt opgaf.

Wat hadden ze dikwijls geroepen: « Wat wij hebben, behouden we. » En dan doelden ze niet het minst op Zeebrugge, dat voor hen een steunpunt moest beteekenen tegen Engeland.

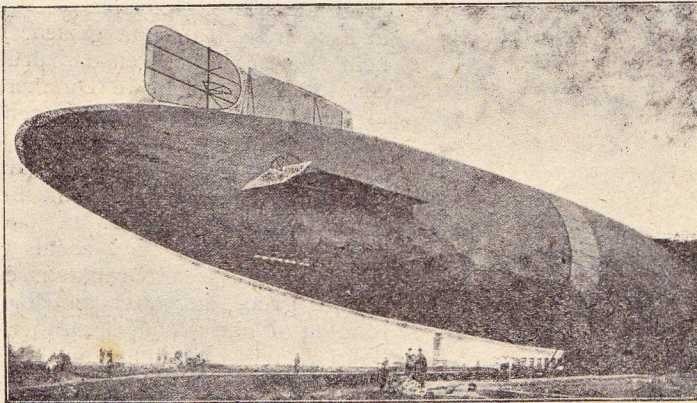
Herinneren wij nog even aan de haven, die zoo aan de gansche wereld bekend geworden was.

In 1866 ontwierp Baron de Maere, een schepene van Gent, een plan, om deze stad rechtstreeks met de zee te verbinden door een kanaal naar Heist. Te Gent wilde men hiervan niet weten. In 1877 deed Baron de Maere het voorstel Brugge met de zee te verbinden en onmiddellijk kwam te Brugge een vereeniging tot stand, om dit plan door te drijven.

De Bruggelingen waren nog vervuld van allerlei droomen over een prachtige toekomst hunner schoone stede, al gaat het zeer moeilijk den handel terug te brengen in een plaats, waaruit hij vroeger geweken is.

Maar men zou Brugge een haven geven.

Den 23en Augustus 1895 werd door de Belgische Kamer het ontwerp gestemd. 's Namiddags verspreidde zich het nieuws door de stad en dadelijk wapperden in de oude straten de vlaggen en vierde men er feest. In 1896 werd

Duitsch luchtschip systeem Schütte-Lanz.

de hand aan 't werk geslagen. Tusschen Blankenberge en Heist lag een eenzaam oord, moerassig, woest en onbewoond. Daar werd de haven van Zeebrugge aangelegd. In 1907 was ze voltooid en 't kanaal naar Brugge gegraven. Den 23en Juli huldigde koning Leopold II en zegnende bisschop Waffelaert de haven in.

De vorst was vergezeld van prins Albert en zijne gade Elisabeth, nu onze Koning en Koningin, en het hooge gezelschap voer op 't koninklijk jacht naar Brugge, waar toen de beroemde tentoonstelling van 't Gulden Vlies gehouden werd.

De reusachtige werken hebben met de ontelingen vijf en twintig miljoen gekost. De zeehaven heeft een uitgestrektheid van 100 Ha. Een muur van 2487 meter lengte en 74 meter breedte moest de haven tegen verzanding beschermen. Deze pier werd gebouwd met blokken beton van 25 meter lengte, 7 meter 50 breedte, en 8 meter hoogte. Op een gedeelte van den muur loopt een dubbel treinspoor en staat 't havenstation. Een merkwaardige sluis leidt uit de haven naar het tien kilometer lange kanaal. Een kwartier van de haven ontstond een dorp met een eenvoudig kerkje, maar de gansche buurt behoort tot het grondgebied van Brugge.

Doch de hoop der Bruggelingen werd niet verwezenlijkt.

Weinig schepen meerden in de nieuwe haven en de oude Vlaamsche stede bleef doodsch. Pas in 1914, toen de gruwelijke oorlog uitbrak, werd Zeebrugge een gewichtig punt... doch voor den vijand, die er zijn beruchte duikbootbasis vestigde. 't Is niet noodig nog verder uit te weiden over de reeds meegedeelde feiten van dien geweldigen tijd. Men weet, hoe kapitein Fryatt hier van de « Brussels » stapte als gevangene der Duitschers, die hem na een kort verblijf in Duitschland weer naar Brugge terugvoerden en er hem neerschoten. Meermalen lag hier de Vlissingsche mailboot, en haalden de Duitschers er Belgische, Fransche, Russische en Engelsche burgers van boord en sloegen de mail aan. En wat al rouw werd over Europa gebracht door de onderzeeërs, die de zoo afgesloten haven uitliepen!

Daarom werd Zeebrugge door de Britsche vloot gebombardeerd, door vliegers aanhoudend bestookt. Veel werd er daardoor vernield.

We herinneren aan de blokkade, hiervoren uitvoerig beschreven.

De Duitschers voltrokken het werk van verwoesting, en de Bruggelingen konden hun haven als een schamele ruïne terug vinden. De muur, het voornaamste werk, bleef echter behouden.

De Duitschers vernielden ook de sluizen van Heist, die alleen voor afwatering dienen, en het was dus een echt vandalenwerk.

Heist werd bovendien nog geplunderd, al had het reeds veel verloren.

De Duitschers hadden er leelijk huisgehouden in hotels en villa's.

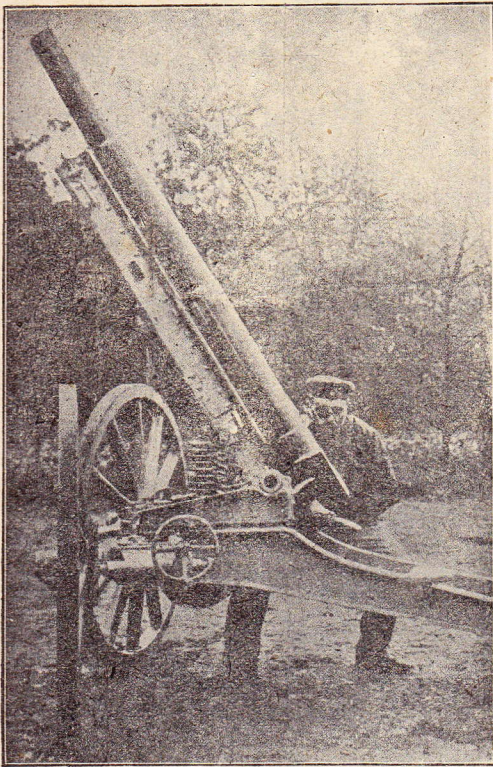
Heist is tevens de woonplaats van veel visschers, die vroeger met hun scheepjes op 't strand kwamen, maar later een haven kregen te Zeebrugge. De meeste visschers weken bij 't begin van den oorlog naar Nederland uit. Ze namen vrouw en kinderen, zwager en schoonzuster, grootvader en grootmoeder, wat huisraad en beddegoed aan boord, en voeren naar 't haventje van Kadzand bij 't Zwin en later naar Zierikzee, waar een aantal huisjes voor hen werden gebouwd. Sommigen voeren dan onder Hollandsche vlag, maar lieten dit nu, toen eenige Heistersloepen, door de Duitschers verrast, tot zinken gebracht of naar Zeebrugge opgeleid werden, terwijl de bemanning naar een kamp in Duitschland moest.

Vraag er maar de visschers Cauwyzer en Gezelle eens naar. De eerste kwam uit Duitschland naar Nederland teruggevlucht, en de laatste ontsnapte van Heist met een bootje naar Vlissingen.

Te Knokke stond de geweldige batterij van Wilhelm II, waarmee men in de laatste dagen nog in de richting van Oostende schoot.

Ook deze werd opgeblazen.

Nog is men verbaasd, dat het dorpje daarbij gespaard bleef. Zwarte stukken beton vielen tot op een paar kilometer afstand. Waar een munitiekelder gebouwd was, zag men nu een kuil als een meer.

Ballon-afweergeschut.

En op den morgen van 19 Oktober, waren ook hier de Duitschers verdwenen en juichte de bevolking over haar bevrijding.

De Belgen lagen nu voor Brugge. De 8e I. D. had den weg Vladsloo, Koekelare, Aatrijke, Zedelgem gevolgd. Op dien weg lag Leugenboom met de Pommernbatterij die Duinkerke zoo had geteisterd. De soldaten noemden het stuk « Lange Max ». We herinneren aan de geschiedenis van het monsterkanon.

't Gaf een ontsteltenis in de wereld, toen 't bericht de ronde deed: « Duinkerke met een verdragend kanon beschoten ». Men wreef zich de oogen eens uit, of men wel goed las. Stuurden de Duitschers een grapje rond? Doch neen, 't was de waarheid, en men hoorde 't weer van de wonderbare Deutsche organisatie, van haar uitvindingen en energie.

Maar wij kennen nog een veel grooter wonder.

't Is het wonder van ons klein, afgemat legertje, dat daar wat verder achter Vlaanderens rivierteje voor 't eerst de Deutsche plannen brak, den weg naar Calais versperde, den weg naar Engeland ook en aldus de wereld voor een Pruisische overheersching behoeftte.

't Wonder van een legertje, dat na vier jaar allerzwaarste beproevingen, uit de loopgraven van den IJzer opstormde, de vrijheid bracht en ook « Lange Max » veroverde.

Tijdens dit laatste offensief verrichtte 't monstergeschut nog zijn moorddadig werk. Toen wilde men 't laten springen. 't Lukte niet en

bijna ongeschonden viel 't kanon onzen soldaten in handen. Dezen kenden « Lange Max » wel, al hadden ze hem nooit gezien. Maar ze konden hem hooren afgaan, en dan drukte een post op een knop en bracht te Duinkerke 't alarmsein in werking, nog voor de 38 centimetergranaten de stad bereikten.

't Stond nu daar bij Koekelare als een flarde van de gebroken Deutsche macht. En in 't dorp verkocht men al gauw Max' doodssantje: « ter gedoemde gedachtenis » zooals we er boven een spotticht op lezen. Granaten, een halve manshoogte groot, lagen er als oorlogskuriositeiten rond en de boerenknapen en meisjes vroegen den Belgischen schildwacht 't fort van 't monsterstuk eens te mogen bezien. Een drabbige slijkpoel omringde het, tusschen de bomkuilen, waarmee de vliegers der bondgenooten dit hoekje bestookten.

We hoorden, hoe Oostende viel... Nu was Brugge aan de beurt. En een legerbericht meldde aan zoo velen, die deze bevrijding afwachten:

« Den 17n Oktober trekt de ruitery aan de 5e I. D. toegevoegd vooruit langs de brug van Schoorbakke, Sint-Pieters-Kapelle, Slijpe en Leflinge en bereikt, bij het vallen van den avond, de omstreken van Snaaskerke.

De wielrijders gaan langs Sint-Pieters-Kapelle, Zevekote, Gistel en Westkerke en bereiken Oudenburg, waar zij den nacht overbrengen.

Den 18n Oktober, rond 11 uur, komt de in voorhoede ruitery in zicht van Brugge. Op het oogenblik dat de uiterste voorwach tusschen de Sint-Andriespoort en de Smedepoort opkomt, wordt zij op vlagen mitrailleur-vuur onthaald. De luitenanten Haquenne en Cartuyvels de Collaert werken samen om den vijand te verdrijven en dwingen hem tot aan de fabriek « La Bruggeoise » terug te trekken.

De vijand wordt door de ruiters der twee zelfde pelotons achtervolgd. Zij rukken over de dammen van den spoorweg Brugge-Gent en, gesteund door de sekte mitrailleurs der wielrijders, overmeesteren het eilandje der « Bruggeoise ». De 5e I. D. kon alzoo de doelpunten bereiken, die haar aangeduid waren. »

Zoo werd het 19 Oktober, een prachtige herfstdag.

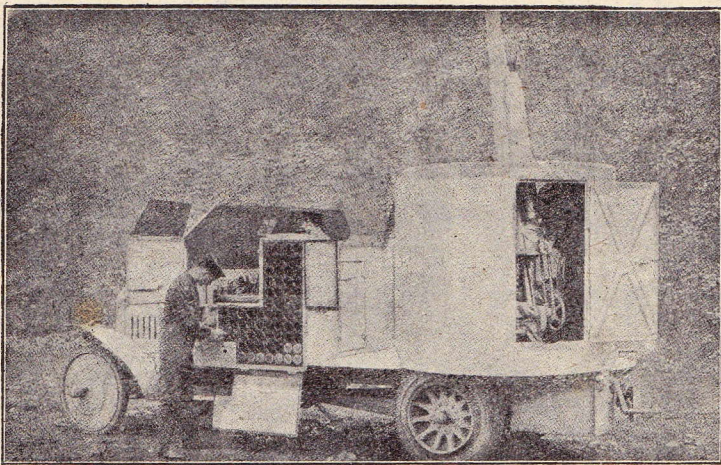
De laatste Duitschers verdwenen. 't Volk maakte al spoedig overgangen, daar, waar de bruggen gesprongen lagen en aan de ruïnen bij de spoorlijn. Het riep de soldaten toe, liep er juichend heen. De eerste Belgen kwamen binnen en werden in triomf rond gedragen. De gouverneur der provincie en de burgemeester begaven zich eveneens buiten de stad, het leger tegemoet en hadden een onderhoud met eenige officieren.

Zoo groot was de vreugde, dat men burgers, die zich den tijd niet gunden te kleeden, in nachtgewaad de straat zag opsnellen.

Men scheen uitzinnig van blijdschap.

Troepen rukten Brugge binnen. Welk een gejuich! Men danste om de soldaten, wilde ze meeleiden en trakteren, nam sommigen op, droeg ze rond.

De gemeenteraad hield dadelijk zitting On-

7.1 Cm. Krupp ballon-afweergeschut.

der handgeklap van de leden nam de grijze Visart de Bocarmé, door de Duitschers van zijn ambt ontheven, het burgemeesterschap opnieuw waar.

Velen stelden het zoo listig verborgen koper ten toon. Het prijkte naast wollen matrassen, die men ook aan de Deutsche rooflust onthouden had.

In den nacht gedrukte kranten verschenen en werden gretig gekocht. De beiaard speelde en Melchior op den grijzen Halletoren luidde zege.

Men vond nog verdoken Duitschers. Enkelen moesten het ontgelden van 't gepeupel en vooral een, waarvan men zegde, dat hij veel burgers last aangedaan had. Een Belgisch kommandant liet hem oppikken en wegvoeren.

Er werden plakbrieven uitgehangen, die tot waardigheid aanmaanden. Ontdekte Duitschers moest men dadelijk aan de gewapende macht overgeven, zonder hen te mishandelen. Er kwamen ook waarschuwingen tegen het gevaar der munitie, overal achtergelaten, tegen mijnen, welke hier en daar verborgen zaten, en wel niet 't minst in 't station en aan de spoorlijn. Die munitie zou nog menigeen 't leven kosten, te meer daar er dadelijk lieden op uit waren de granaten te verstoppen om 't koper later te gelde te maken.

De Belgen rukten ook langs de kust op, verschenen te Blankenberge, Zeebrugge, Heist, Knokke en overal zag men dezelfde blijde tooneelen.

Zeebrugge zag er vreeselijk uit en leek een hel van verwoesting met zijn vernielde batterijen tusschen blokken beton, dooreen gewarrelde prikkeldraadversperringen, verbogen platen, gekromde rails, verkoolden balken, verbrokkelde steen en vergruisde kalk, granaathulzen, verbrijzelde wagons, geplette buizen. De brug lag op de kade geslingerd, het kerkje stond er zonder toren, geheel opengereten, bij de gehavende, gebarsten, gescheurde, dakloze huizen.

Welk een verwoesting ook in de villa's te Blankenberge, Heist en Knokke! Velen stonden

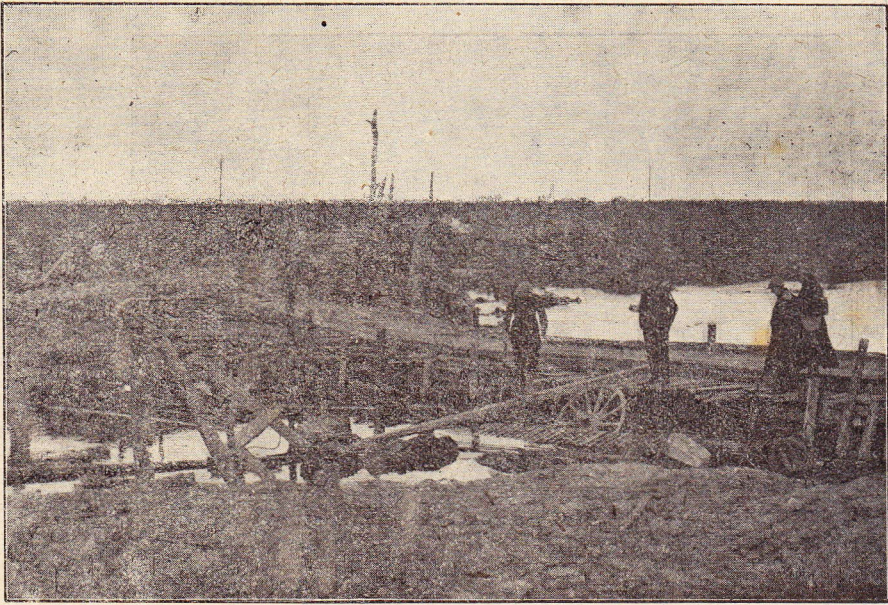
geheel leeggeplunderd, zonder deuren of ramen, zonder vloeren en plafond. In menige kon men van uit den kelder het gehavende dak zien. Van andere bestond de voorgevel slechts uit zakken zand, borstweringen voor geschut uit zee...

De dijk lag vol prikkeldraad, glas, scherven. In de onderstanden der duinen lagen meubelen verward dooreen, zetels, stoelen, tafels, piano's, allerlei huisraad.

Dien Zaterdag doorkruisten patroeljes het Brugsche Vrije. Hier en daar verrasten ze nog achtergebleven Duitschers. Maar de meesten van 't verslagen leger, die het vernielingswerk verricht hadden, verzamelden op den straatweg van Westkapelle naar de grens en kwamen tegen den middag aan de versperring bij Sint-Anna-ter-Muiden.

't Was hier altijd een strenge wachtpost geweest. In die vier jaar had men dikwijls het hek geopend voor den handel, waarvan dokter Dumon, uit Brugge, de ziel was. Dan kwam de tram uit Brugge de goederen halen.

De laatste Duitschers gingen in 't gras liggen... De zon blaakte op hun moede ledematen en deed hun deugd. De honger knaagde in hun ingewanden... Wat zouden ze doen? Ze waren nu hier met een honderdtal, afgesneden van hun leger, opgeofferd om den allerlaatsten aftocht te dekken, de zenuwachtig gegeven bevelen uit te voeren. Een stap, en ze waren in Holland, maar daar stonden Nederlandsche militairen gereed, om hen te interneren. Bij die soldaten vergaderden burgers, Hollanders en Belgen, vluchtelingen, zelfs velen van over de Schelde gekomen op het goede nieuws. En uit Vlaanderen kwamen ook lieden afgezakt, menschen van Knokke, Westkapelle, Oostkerke, van Brugge eveneens; sommigen moesten familie opzoeken, daar te Sluis, ouders kwamen om kinderen, die ze vier jaar in den vreemde hadden gezonden, en er waren er ook die al eens wilden loeren of ze geen handel konden drijven, want in België was nog gebrek aan allerlei artikelen. Gisteren nog mochten ze hier niet komen, nu lachten ze om die

Een noodbrugje in de omstreken van Zarren.

weerlooze Duitschers. Deze spraken onder elkaar. En plots namen ze een besluit, stonden op en trokken de grens over. Gewillig lieten zij zich interneeren en velen verkwanselden vlug hun stormhelm, een revolver, een dolk, een gasmasker aan liefhebbers van oorlogsgoed. In rijen stapten ze dan naar 't oud stedeke, waar hun aankomst veel cphef maakte.

Over Sluis was een leger van dagblad-schrijvers neergestreken en enkelen waagden zich vlug over de grens, om nieuws voor hun krant te halen. Sommigen werden opgepikt en eenige dagen vastgezet, en zoo ging het trouwens ook met Belgische burgers, die te veel rondliepen. 't Was de oorlog nog... Een dier korrespondenten, de heer Jan Feith, werd ook aangehouden, maar vriendelijk behandeld, en mocht naast den majoor van het IIIe bataljon, 2de jagers te voet meestappen, en treffend beschreef hij den intocht der soldaten in de dorpen. Hij voelde het mee, wat hier gebeurde, want in 't Noorden klopten veel harten mee in ons leed en in ons lot, in onze bevrijding nu.

En Jan Feith hoorde toen van een bataljonsdokter over het offensief spreken.

« Hij vertelt me van het taaie geduld van de Belgische soldaten aan den nooit gebeukten IJzer; hij haalt hun geduldigen tegenstand aan achter de geïnondeerde streken in het Zuidwestelijke hoekje van België; en dan praat hij eensklaps geestdriftig over den dollen overmoed, waarmee de Belgische soldaten, na vier lange jaren, eindelijk uit hun loopgraven te voorschijn springend, den aanval en den winnenden opmarsch door hun eigen land gingen inzetten.

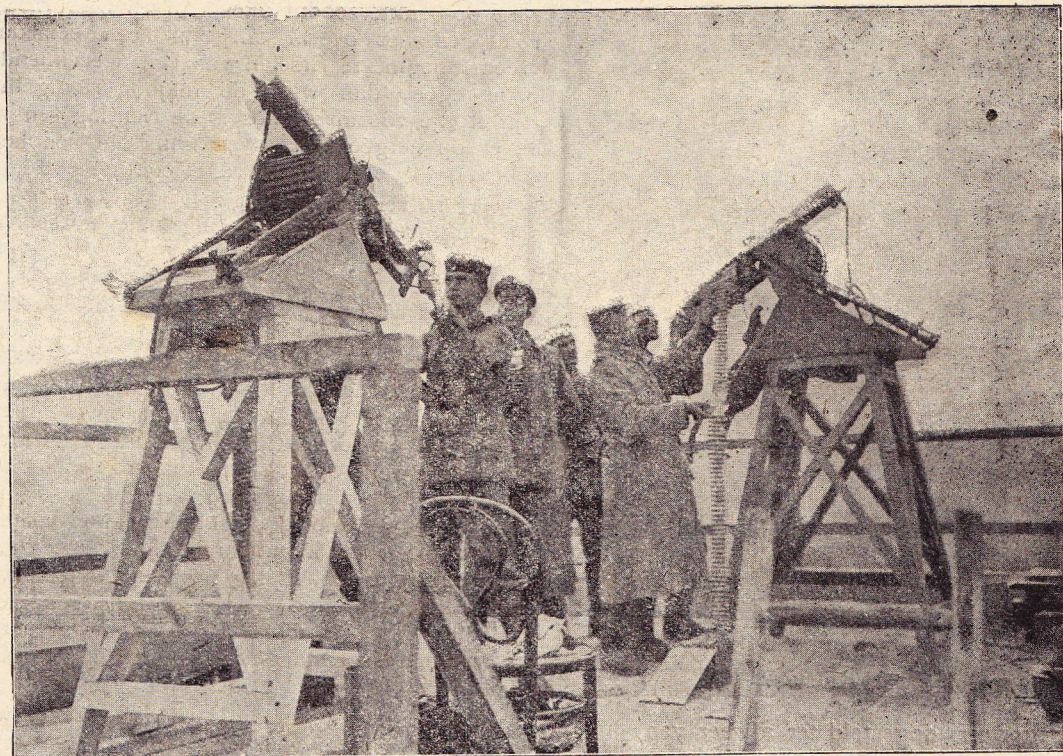
« Ze waren door onze officieren niet meer te houden!... Ze schenen alle in die vier jaren ingeprente regels der oorlogsvoorzichtigheid vergeten te hebben!... Eindelijk konden ze vooruit

om hun eigen land te bevrijden. Daarbij raakt wel een mensch zijn verstand en laatste wijsheid kwijt... U had ze moeten zien! Het was prachtig en afschuwelijk! Hun beschermende helmen namen ze van het hoofd; op de punten van hun bajonetten droegen ze hun helmen voor zich uit, omhoog. Ze juichten, ze vloekten, ze brulden, toen ze eindelijk op hun vijanden werden losgelaten... Maar met duizenden en duizenden van hun jonge levens hebben ze dien onberedeneerden aanval moeten bekoopen... Wie prijst hen achteraf voor dezen moed?... Wie zal ooit ervan na-vertellen?... En waarom brachten zij deze noodeloze offers?... Allemaal vragen, waarop ik mij zelf slechts kan antwoorden, dat elke diepere vaderlandsliefde bij voorkeur met het bloed van de eigen landskinderen wil gekleurd worden!... Maar welk een gapingen in de gelederen onzer jongeren, welk een bovenmenschenlijke offers!... En hoe lang zal het duren, eer het jeugdige vaderland in staat zal zijn, het vernielde te herstellen?... »

Zoo spreekt de wat wijsgeerig aangelegde bataljons-arts. En terwijl zijn we aan de schoon opgeblazen brug over 't breede Leopoldskanaal gekomen, en moeten aan den oever wachten, tot de pontonniers de zwaarbepakte bataljonsfietsen, en ook de mijne, naar den anderen kant komen roeien; inmiddels scharrelden de eindeloze gelederen geelbruine soldaatjes langs de puinhopen van de vernielde brug omlaag, en bereiken over een handig daar in het gapende bruggat geschoven aak den tegen-oever.

Wat is zoo'n triomfantelijke intocht in werkelijkheid geheel anders dan we ons dit thuis, met een romannetje in de hand, voorstellen!

Ik ga naast den bataljons-kommandant en sla scherp acht, hoe dit sedert duiddeloze jaren geknechte, en nu op het plotselingst bevrijde volk

Duitsche machinegeweren opgesteld op het dak van een huis, ter beschieting van vliegmachines.

zich bij zulk geweldig zielkundig gebeuren gedraagt.

De vlaggen worden al haastig uitgestoken!

De kommandant en ik begrijpen maar niet, waar al die vlaggen zoo in-eens vandaan komen! Uit elk raam steekt een rood-geel-zwarte vlag; op elken dorpsstoren is een vaderlandsche vlag geplaatst; en elke hand klemt zich zenuwachtig om een vlaggestokje. Op de kleeren dragen ze allen strikken, breed en wijd uitgespreid, van rood-geel-zwarte linten; de vrouwen dragen het op de borst en ze schijnen de lichamen vooruit te willen strekken, haar versierde rompen omhoog heffend, om het den soldaten te laten zien.

Ze lachen daarbij; maar ze lachen met sprakeloos vertrokken monden. Kinderen probeeren te juichen; maar hun ijle stemmen klinken vreemd bij het regelmatige zwijgende voortstapen der zware soldaten-voeten over de hobbelige keien van hun dorpsstraatjes.

Uit de kleine vensters der huisjes hangen de menschen. Sommigen wuiven met de hand; ze roepen onsamenhangende woorden. 't Is niet te verstaan wat ze van omhoog roepen; maar ze maken daarbij hoekige arm-gebaren, stuntelig en in dit oogenblik zelfs niet wetend, hoe ze hun bewegingen moeten sturen.

De meeste vrouwen staan afgewend te huilen; dit is wellicht haar natuurlijkste houding van den laatsten tijd. En stellig is er geen uiterlijk verschil waar te nemen tusschen haar schreien van het feestelijk vandaag en dat van gister

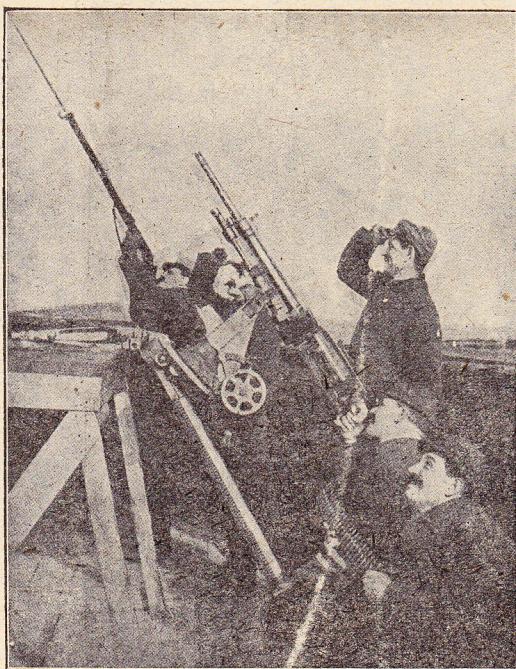
nog, toen de weg-trekkende overheerschers de vaders en mannen en jongens meevoerden; al het vee, koeien, varkens, schapen, pluimgedierte, alles onverbiddelijk slachtend, om het met karrevrachten mee te nemen, met ruwe hand het huisraad vermorzeland, waar zij meenden, dat het een of ander hun bij hun overhaasten terugtocht van nut kon zijn; en met helsche ontploffingen alle bruggen en kunstmatige verkeersmiddelen in de lucht blazend, zelfs bij hun vertrek overal de verraderlijke tijdbommen achterlatend, om toch maar zooveel mogelijk overlast te berokkenen op de wegen, straks door de achter hen oprukkende Belgische troepen betreden, en daarbij nergens ontziende, of ook eigendommen van de burgerbevolking verloren gaan.

Zóóvele tranen zijn in de laatste vier jaren reeds geschreid door het jammerlijke België. Het is als een gewoontegebaar geworden bij vrouwen en kinderen om den arm met het boezelaar omhoog te heffen naar de oogen en steeds weer het nieuwe verdriet weg te wisschen.

Maar als er nu wordt geschreid, o! eindelijk! dan zijn het andere tranen. Toch, zonder wilde juichkreten, zonder dolzinnigen jubel, zonder toomloozen feestroes; zoo staan daar de meeste vrouwen te schreien, het boezelaar weer tegen de oogen gedrukt. En zal het nu voor het laatst zijn?...

Zoo gaat het door Ramskapelle, Dudzele, Oostkerke, Damme, Moerbeke, Lapschure.

En de kommandant zegt telkens: « Continuez! »

Machinegeweer, opgesteld ter afweer van vliegtuigen.

Continuez! Maar de soldaten laten zich telkens, bij twee en drie tegelijk, uit het gelid wankelen; dan gespen ze, met een laatsten ruk, den ransel los, en laten het geweer naast zich glijden, en liggen zelf terneer, dwars over den wegberm, of schuin tegen den slootkant. Hun officieren slaan er nauwelijks acht op; hun soldaten zijn uitgeput, en het is tegen degenen, die met hun laatste krachten nog voort marcheeren, dat ze laten klinken hun opwekkend: « Continuez, mes amis! »

Continuez! Als bij de vernielde overwegen, bij de vermorzelde bruggen even een aarzeling door de voorsten vaart, omdat ze zich hebben te wagen over een smal loopbruggetje, dat als een vlot op het water rust, dan rijst dadelijk het wantrouwen. Schuilt hier weer een looze streek van den wijkenden vijand? Loeren er nieuwe ondermijningen, zooals overal langs den weg? Maar de kommandant is zelf al voorgegaan; van den overkant klinkt zijn fluitje, en hij wenkt met zijn zwiep wandelstokje, — « continuez toujours! »

In enkele dorpen komt een beangste bevolking ons tegen. Buiten de laatste huizen is de groote weg ondermijnd! — beweren ze; men heeft de « Duitsers » bespied bij hun helschen arbeid, vanmorgen nog in de vroegte. Voorzichtig toch! past toch op! smeeken ze. Maar de voorste patroeljes dringen al voort, en de troep volgt — continuez!

Als achter in een kalen boomgaard, tusschen de groote vierkante beton-blokken van munitiebergplaatsen, schijnbaar nog ongeschonden door de Duitschers achtergelaten, een knetterende

slag op-beukt, zoodat alles trilt en beeft in het rond, en het overal om ons heen eensklaps vreemd begint te ritselen van een neervallenden gruis-regen, dan wijst de majoor rustig met zijn stokje vooruit; ginds is de richting, en wie let er op hetgeen rechts en links om hen heen gebeurt, — « c'est la guerre, et continuez! »

A. Hans vertelt dien dag:

« De mooie herfstdag ging over in een regenavond. 'k Stapte den straatweg naar Westkapelle op.

De wind ruischte in de hooge, slanke boomen en wolken schoven voor de maan. Daar blonk een vriendelijk lichtje door een raam. Er waren dus nog menschen op, en waarom zou ik ze niet eens begroeten? Ik deed de deur open en zag een groepje om een Belgisch soldaat. De lui keken even vreemd op, maar toen ik in 't vlaamsch vroeg, of ik den teruggekeerde eens « goeden avond » zeggen mocht, knikten ze allen lachend en stak de man in khaki mij de hand toe.

Als bevrijder van zijn gemarteld landke was deze soldaat recht in zijn eigen huis gekomen, bij vader, moeder en zuster, en zoowaar, daar zat ook met stralend gelaat, de negentig-jarige grootvader.

— Peetje, vroegen we, dat hadt ge zeker wel niet gepeinsd, hem weere te zien?

— Neen, meneere, 'k en had het niet gepeinsd, en zijn grijs hoofd knikkebolde van ontroering. Maar, meneere, daar staat ie toch, en de Duitschers zijn weg.

Welk een dag van emotie's! Vier jaren onder den druk van den vijand, heden morgen de laatste Duitscher heen, de weg vrij. Ontmoetingen met kennissen, die men in lange maanden niet had gezien en tegen den avond, daar ging de deur open en stond plotseling de zoon van den IJzer in de kamer.

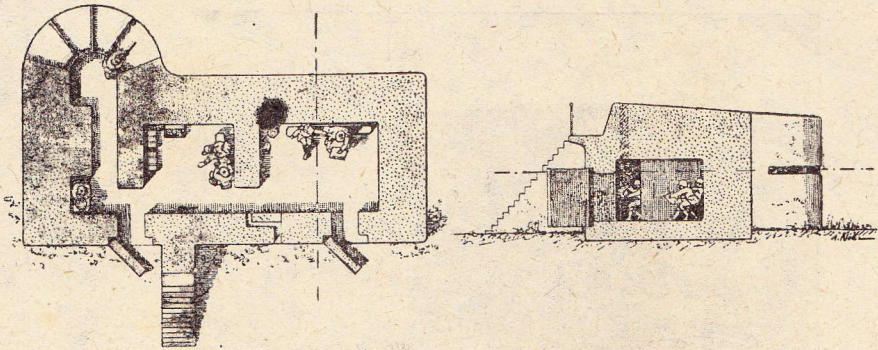
Wat een prachtig beeld die groep, in de lijst van 't Vlaamsche kamerke, met het zand in krullekens op den rood tichelen vloer, met de oude meubels zindelijk gewreven en opgeschikt, met aan den wand de kaderkes « God ziet mij, hier vloekt men niet », en daarnaast de portretten der familie, vooral 't portret van den soldaat op de eereplaats.

Lang wilden we 't groepje niet storen, want ze hadden elkaar zooveel te vragen en te vertellen en we gingen voort langs den slijkerigen weg, maar met een juichtoon in 't harte.

Hoe velen hadden zoo vandaag hun geliefden teruggezien... De meesten mochten wel niet naar huis, maar ze waren niet te weerhouden, het harte dreef hen voort. Vier jaar afscheid ook!

Het wederzien was niet overal verheugend; hier hadden de Duitschers een vader, daar een, twee, drie broeders weggevoerd.

« Mijn vader is vier maanden geleden gestorven », vertelde me een soldaat. « 'k Wist er niets van. 'k Kwam thuis... moeder weende en 'k zag, dat het niet alleen van ontroering was door mij te zien. « En vader », vroeg ik met fellen harteklop. Moeder vertelde me weenend het nieuws. Het was van verlangen en verdriet geweest om mij. Als tegen den avond het

Plattegrond en zij-aangezicht van een der beruchte Duitsche zoogenaamde Pillendozen in Vlaanderen.

kanon begon te buideren, ging vader naar buiten, en dan stond hij een uur en langer 't Westen in te staren... en hij pemsde aan mij en verlangde naar mij en de scheiding duurde te lange. Hij is weggeteerd van verdriet. »

Tragisch ook was de dood van een strijder bij Brugge... Hij lag met zijn makkers in een gracht; aan den overkant van den weg zag hij zijn huizeke. Daar moest zijn vrouw met de kinderen 'in den kelder zitten. Maar hij mocht er niet heen. De kogels vlogen over den weg: 't was maar een goede sprong en hij zou dien wagen. Hij snelde heen... een kreet dan, en dood viel hij op den drempel van zijn woning... Moeder en kinderen stormden naar de deur. Eindelijk was vader, na vier jaar, teruggekeerd om te sneuvelen onder hun oogen.

De bladen gaven beschrijvingen over den toestand van het kustgebied. Hoe deze was moge blijken uit de volgende levendige beschrijving :

« Nieuwsgierig naderden we de duinen bij Knokke. Daar lagen de ruïnen van een batterij van vier reusachtige marinestukken. Wat we op een afstand voor hooge duinheuveld hielden, blijken nu, naderbij gekomen, vier schuilplaatsen en munitiedepots te zijn. De Duitschers hadden geen tijd meer ze bij hun terugtocht te vernielen. De vier geweldige kanonnen die nu in stukken liggen, te midden van verbogen panserplaten tusschen ongeveer 'n meter lange koperen granaathulzen, gebarsten brokken beton en steengruis, waren naar de kust gebracht om de Engelsche vaartuigen te bestoken. De schuilplaatsen gelijken echte citadellen, gedekt door een dikke laag zand, begroeid met helm en gras en bezitten ruime zalen voor officieren en manschappen, waarin men de beste meubels der villa's van badplaatsen sleurde. Ook de munitiedepots zijn even sterk en beschermd en de vluchtende Duitschers hebben er heel wat munitie achtergelaten, waarom dan ook voor het publiek de toegang verboden is. Zeer snel heeft men maatregelen genomen tegen het dreigend gevaar van achtergebleven projektielen, waarvan er door velen als oorlogssouvenirs en door anderen uit winstbejag meegenomen werden. Deze gansche

batterij beslaat een zeer uitgestrekte oppervlakte, en we krijgen hier wel een idee van 't moderne oorlogsgeschut. Als deze kanonnen werkten, sprongen in het dorp, dat lag te daveren, vele ruiten, en nog zijn tal van deuren zoo uit de scharnieren geslagen, dat men ze niet meer sluiten kan.

Een heel eind van de nu vernielde batterij zien we nog op een hoogen duintop de installatie om den schotsafstand en de richting van het vuur te regelen en ook hier zijn de zandheuveld uitgegraven om er voor de manschappen veilige schuilplaatsen te bouwen.

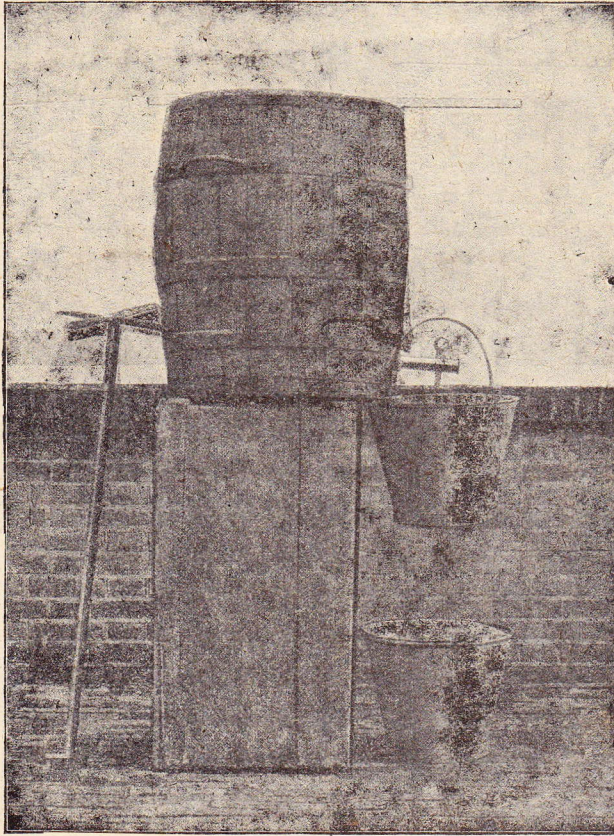
Een spoorlijn was door het duin aangelegd om de batterij met het naburige stationsemplement te verbinden, en het gansche terrein is met een breede prikkeldraadversperring afgezet, die allen, die er niets te maken hadden, buitensluiten moest.

Niet alle batterijen echter zijn vernield en veel kustgeschut viel den Belgen onbeschadigd in handen.

Wat een warboel in andere schuilplaatsen onder duinen ! Een chaos van munitie, helmen, ransels, meubels, vuile matrassen en dekens en zoo wel hier als in menig burgerhuis, moet er groote schoonmaak gehouden worden, maar alles geeft ons wel een duidelijk beeld van de haastige vlucht der troepen, die de Belgische kust voor Duitschland zouden behouden.

Hier, tegen de duinen, staat een ons goed bekend gebouw, het nette kerkje der Engelschen, dat alleen in het badseizoen dienst deed. Nieuwsgierig treden we binnen. De Duitschers hebben van het bedehuis een paardenstal gemaakt, al was er daarvoor in de badplaats met haar ruime garages en loodsen zeker overvloed van ruimte genoeg, doch het was een Engelsche kerk. Weg zijn de banken, de preekstoel, het altaar, alles opgestookt als brandhout, en het bedehuis is een leegte ruimte met nog vuil stroo op den vloer en ruiven en bakken langs de wanden. Door de gothische ramen suist de wind en slaan ook de regenvlagen naar binnen.

Trouwens, dat vandalisme herkennen we overal; we treden een reusachtig hotel binnen.

Zuivering van drinkwater langs scheikundigen
weg.

Hoe dikwijls hebben we er in vreedstijd vertoefd, maar hoe toegetakeld, hoe naakt en haveloos zien we het terug. In de benedenzaal hangen nog de groene guirlandes, daar opgehangen bij gelegenheid van een feest en in de bovenkamers mestten de soldaten varkens, die ze de sierlijke trap op en af sleurden. En hier, zoowel als in de meeste hotels en villa's, werden alle meubels opgestookt. Nu nam men de laden van de tafels en kasten, tafels en laden zelf, dan stoelen, sofa's, buffetten en eindelijk sloeg men deuren in, nam men trapleuningen en trappen zelf weg, veelal ook vloeren en zolderingen en zaagde dan de balken af. Zoo zijn we in villa's geweest, waar we van den kelder reeds de dakpannen zagen. Gelukkig zijn ze niet allen in dien ellendigen staat, maar de ruïne in al die badplaatsen, eens België's trots, is niet te beschrijven. Uit den vuurtoren van Knokke stalen de Duitschers het lichttoestel en in geen enkel tramwachthuis langs de kust zagen we nog ramen. Waar niet geplunderd werd, werd de boel stukgeslagen en dronken officieren gingen hierin niet zelden voor. Trouwens, in de laatste dagen, bij het opblazen van depots, gebruikte men veelal te zware ladingen, alleen om het plezier, ook naburige huizen te zien instorten.

Langs het strand staan nog dooreengewarrelde prikkeldraadversperringen, en in sommige bad-

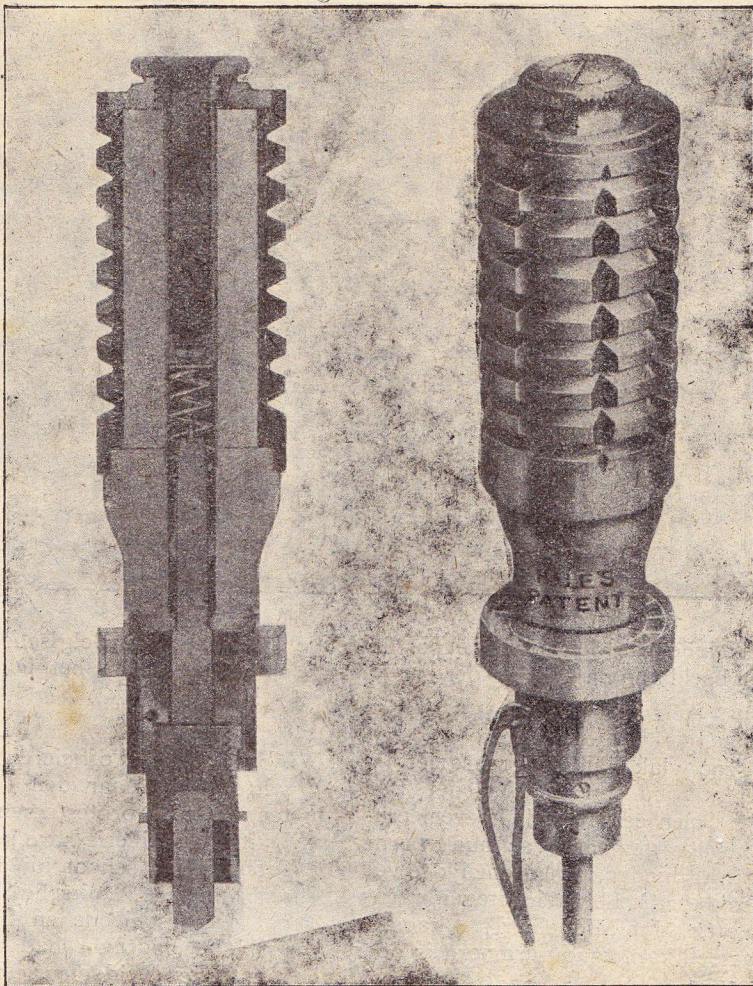
steden, zooals o. m. te Oostende, loopen tunnels onder den dijk. Ook wegen zagen we, die met een hoog hekwerk van prikkeldraad afgezet waren. Maar dit gansche front der zeekust is den Belgen weer in handen gevallen bijna zonder strijd, en dat moet voor de Duitsche marine wel een bittere pil geweest zijn na dien vier jaar langen reusachtigen arbeid. »

Er werd dus weinig gestreden.

Men verbaasde zich over de snelheid van den opmarsch. Een officieel bericht meldde hierover :

« De Duitschers wijkten zoo gelijkmatig en zoo geregeld voor den grooten opmarsch der geallieerden naar het Noorden, dat de operaties zich bepalen tot het voeling houden met den vijand. De operaties zijn heden morgen onder gunstige weersomstandigheden hervat en hebben een bevredigend verloop. De tegenstand is betrekkelijk zeer gering, hetgeen er op wijst, dat wij de kracht van den vijand gebroken hebben.

In België en Vlaanderen wordt de opmarsch blijkbaar slechts bepaald door de snelheid, waarmee onze troepen zich verplaatsen kunnen. Het terrein is overvloedig doorsneden met waterwegen en de terugtrekkende vijand heeft alle bruggen achter zich vernield. 't Spreekt dus van zelf, dat er veel tijd verloren gaat met het leggen van noodbruggen. Daarbij komt nog, dat de wegen zich kronkelend door het land slingeren, zoodat

Doorsnede en aanzicht van een Engelsche handgranaat.

voor een vooruitgang van b. v. drie mijlen diepte dikwijls het dubbele van dien afstand moet worden afgelegd. Maar de geallieerden gaan steeds vooruit.

Indien men in aanmerking neemt, dat de opmarsch van een groot leger niet bepaald wordt door den spoed, waarmede de infanterie zich verplaatsen kan, maar afhankelijk is van den aanvoer van voorraden en benodigdheden over komunikatielijnen, welke de vijand getracht heeft zoo grondig mogelijk te vernielen, ten einde onzen grooten opmarsch naar het Noorden te vertragen; dan kan men niet nalaten de administratieve organisatie onzer legers te bewonderen.

Het mislukken van den grooten Duitschen opmarsch werd altijd toegeschreven aan het feit dat zij zich te snel van hun komunikatielijnen en ravitailleringsdepots verwijderden, en toch kwamen zij nooit veel sneller vooruit dan wij de laatste dagen doen ».

Maar de Deutsche achterhoede zou nu stand houden bij het Schipdonkkanaal.

Bij den aftocht had een burger een afgedwaald Duitsch soldaat neergeschoten. Dit gebeurde op

20 Oktober, nabij Middelburg, een dorpje tusschen Moerkerke en Maldegem.

De Duitschers bevonden zich ten Noorden van Maldegem, achter de Schipdonk- en Leopoldvaarten en vernamen het feit.

En dadelijk besloten ze wraak te nemen op het dorpje Middelburg door het te beschieten.

Een korrespondent van «De Telegraaf» meldde hierover:

« Zonder eenige militaire noodzaak gaan de Duitschers voort het dorp Middelburg, ruim twee kilometer van Eede gelegen, te beschieten met hunne artillerie. Daar de Deutsche batterijen verder dan St. Laurent zijn opgesteld, nemen de projektielen hun loop over Nederlandsch grondgebied. Middelburg ligt namelijk juist in den inspringenden bocht, dien de grens hier maakt. Het is duidelijk, dat geen enkel militair doel deze beschieting rechtvaardigt en er is eenige grond voor de veronderstelling, dat het hier louter een wraakneming geldt op onschuldige burgers.

De Duitschers beweren, dat Middelburg getuchtigd moet worden en wanneer men dit vrien-

Tot op het einde van den oorlog deporteerden de Duitschers de Belgische werkkrachten. Deze foto geeft een beeld van de keuring der ongelukkige slachtoffers van het Duitsche machts geweld.

delijke dorpje, zoo vlak aan de grens ziet liggen, de bewoners rond hun huisjes ziet wandelen; dan beseft men eerst goed, hoeveel ernst de Duitschers hebben gemaakt van hun voornemen den oorlog wat minder onmenschelijk te voeren. Duitsche soldaten hebben zich tegen grensbewoners uitgelaten „dat Middelburg « kaput » zal gaan, omdat een kameraad vermoord is door een Belgisch burger.

De bom, die gisteren op Hollandsch gebied sprong, is, naar de scherven, die gevonden zijn te oordeelen, afkomstig uit een Duitsch vliegtuig. Drie personen werden getroffen. De vaandrig Verploeg werd gewond aan de linker knie, terwijl de weduwe Coppens, de eigenares van het vlak aan de grens gelegen café, een scherp in het linker dijbeen bekwam.

Den geheelen nacht werden de bewoners der hier liggende huizen telkens opgeschrikt door de losbarstingen der granaten, waarvan de scherven wild in het rond vliegen en alles bedreigen. Overal vertoonden de boomen de sporen van de beschieting.

Hedenmorgen te halftien begonnen de granaten opnieuw door de lucht te huilen. Tot half twaalf duurde de beschieting. Een Duitsch vliegtuig kwam telkens boven het dorp rondvliegen, tot hij door zes geallieerde vliegtuigen verdreven werd. Een uur later zag men vijf vliegtuigen terugkomen. Omstreeks half drie dezen middag, deden vijf geallieerde vliegtuigen een vlucht boven de Duitsche linies. Bij Eede vlogen zij gedeeltelijk boven Hollandsch gebied, waarop de grenswacht waarschuwingsschoten loste. Onmiddellijk zwenkten de vliegtuigen weder in de richting der Belgische grens.

Heden middag begaven zich bij St. Kruis twee

Nederlandsche officieren, onder dekking van de witte vlag, naar den Duitschen kommandant, ten einde te protesteeren tegen het feit, dat de Duitsche artillerie hare kogels over Nederlandsch grondgebied schoot bij de beschieting van Middelburg. De Duitsche kommandant ontkende, dat dit geschiedde en hij deelde mede, dat de artillerie opdracht had gekregen, drie honderd schoten op Middelburg te lossen als afstraffing voor het vermoorden van Duitsche onderdanen door de civiele bevolking ».

Eenige huizen op het Dorpplein werden vernield. En enkele inwoners lieten bij deze wraakoefening het leven.

Middelburg is een zeer merkwaardig plaatsje, een voormalige stad, door den Brugschen burger Bladelin in de vijftiende eeuw gesticht.

't Was hier, dat vele bannelingen uit Dinant, door Filips van Bourgondië zoo vreeselijk getuchtigd, een schuilplaats vonden. Ze brachten hun kopernijverheid over, die er langen tijd bloeide. Middelburg had ook een haven, waarvan men nu slechts nog eenige kreeken meer ziet. Het stadje deelde het lot van alle plaatsen, die van de zeegolf het Zwin leefden, en met de verzanding van dezen inham te niet gingen.

Weinig scheelde het dus of in 1918 werd Middelburg weer eens verwoest, maar de Duitschers staakten, na het protest der Nederlanders, hun beschieting.

Er kwam thans een stilstand in den opmarsch door Vlaanderen. De Duitschers verschansten zich achter het Schipdokkaanal; van Deinze hadden ze dan de Leie tot grens, doch moesten deze weldra laten varen, om zich achter de Schelde terug te trekken. Toch boden ze nog hevig verzet, zooals wij weldra zullen zien.

Koor der kerk van Woesten.

Onze militaire overheid moest nu dringende maatregelen treffen, om het bevrijde West-Vlaanderen te bevoorraden en er het bestuur te organiseren.

De bewoners vergaten hier wel wat, dat het nog oorlog was en meenden nu vrij heen en weer te kunnen lopen. En men begrijpt, dat velen gejaagd waren, om familie en kennissen te bezoeken, nu de gemeenten vier jaar lang als zovele eilandjes afgezonderd waren geweest.

Men dacht dat met de verlossing ook de volle, vroegere vrijheid teruggekeerd was. Dit viel echter tegen.

Onze militaire overheid beperkte eveneens de bewegingsvrijheid, en veel goede lieden maakten eenige dagen kennis met wachthuis of gevangenis.

Er kwamen verordeningen op den handel, de inlevering van waren.

Deze maatregelen waren, om reden der uitzonderlijke omstandigheden, dringend geboden, alhoewel de bevolking, in haar ongeduld, dat soms wel eens vergat. Toch leerde men spoedig er het nut en de noodzakelijkheid van inzien en schikte men er zich gewillig in. De vrede zou trouwens aan deze beperkingen en verordeningen voor goed een einde maken.

Een ernstig gevaar was de achtergebleven munition.

Deze lag overal opgestapeld, onder ieders bereik. Ve'en roofden ze, belust op hulzen; kinderen speelden er mee. En dadelijk hoorde men van talrijke ongelukken. Plakkaten met sprekende teekeningen waarschuwden er tegen.

In veel huizen was angst om de weggevoerden.

De slag aan de Leie schommelde wat heen en weer. Rond Maldegem liep zelfs het gerucht, dat de Duitschers terugkeerden. Dit nieuws verspreidde zich tot over de grens, maar een korrespondent meldde toen het volgende:

« Het is gisteren op het front van Deinze tot Maldegem een betrekkelijk rustige dag geweest, maar alle geruchten, die in Nederland schijnen te loopen over een kleinen achteruitgang der Bel-

gen, kunnen we ten stelligste tegenspreken. Maldegem, dat teruggenomen zou zijn, is vast in handen der Belgen, evenals ook Adegem, terwijl de geallieerde troepen evenmin verder in het Leiedal een stap geweken zijn. De vijand beschiet verwoed tal van achtergebleven dorpen, als Aalter, Maria-Aalter en andere. Vele vluchtelingen van Somergem, Hansbeke en de gemeenten in de vuurlinie zijn achter het leger vertrokken en worden goed onthaald en verzorgd, want overal betoont men groote hulpvaardigheid. De Duitschers gebruiken weer zeer veel burgers om militaire stellingen te maken. Zoo dreven ze weggevoerde mannen der kust naar Deinze, om er achter de Schelde te graven en prikkeldraad te spannen. En toch hebben diezelfde gedeporteerden groote vaderlandsliefde betoond, zooals we van velen, die de Belgische linies weer wisten te bereiken, nog vernamen. Toen de lange stoet door Eekloo trok, speelden de weggevoerden, die hun muziekinstrumenten meegenomen hadden voor de Duitsche kommandantuur 't Belgische volkslied en de Marseillaise, en de gansche menigte zong geestdriftig mee, en toen men onderweg nog een Belgische vlag wist te krijgen, droeg men die aan 't hoofd van den stoet. De Duitschers dreven hun gevangen burgers naar treinen voor Deinze, maar velen wisten in de algemeene verwarring nog te ontvluchten ».

Duizenden West- en Oost-Vlamingen zaten inderdaad achter de Duitsche linies verborgen. Wie het gebeurde van dien tijd onderzoekt, verneemt in de verscheidene dorpen gelijke feiten van weggevoerden, die op hoeven en in kloosters en zelfs in bosschen verscholen waren.

Het prachtig weer, dat de bevrijding van Brugge begunstigde, had niet lang aangehouden. Regenvlagen sloegen neer en de weggevoerden leden veel ellende. Onrustwekkend heerschten ziekten en kwalen.

Thans werden in het buitenland allerlei staaltjes over den Duitschen willekeur gemeld. Nog een voorbeeld over Kortrijk:

« De Duitschers hadden de mannen tusschen 17 en 46 jaar gelast, zich gereed te houden om te vertrekken, maar zij hadden blijkbaar zooveel haast, dat zij hen niet konden meevoeren.

De opvoeringen gedurende vier jaar tijds beliepen rond 15 miljoen frank. De stad moest onder meer... tandenborstels en doodkisten leveren en voorts 10 miljoen liter wijn. Toen de stad weer eens voor een onmogelijk bedrag « beboet » was, beriep zij zich op de Haagsche konventie, maar de rechter antwoordde eenvoudig: « D'e kennen we hier niet. »

Een stadswijk werd beboet omdat de bewoners daar brood aan arme, uitgehongerde Italiaansche en Russische krijgsgevangenen hadden gegeven.

In November 1916 werden 1200 burgers uit Kortrijk overgebracht naar de streek van Laon, van Sedan en van La Fère, om daar veldwerken aan te leggen. Zij moesten op mesthoopen slapen. Velen hunner zijn tengevolge van de ellendige behandeling bezweken.

De fabrieken zijn leeggehaald. De machines,

Belgisch lokomotief te Passchendaele dat nooit door een Duitschen kogel werd getroffen ondanks de veelvuldige bombardementen. Het lokomotief, dat op de brug staat, werd in September 1918 door den bliksem getroffen en de ontploffing veroorzaakte de vernietiging van het tweede.

die niet in haar geheel konden worden overgebracht, werden met mokers stukgeslagen, en als oud metaal meegenomen. Bij par'kulieren werd het koper weggehaald, zelfs kunstvoorwerpen. Sommigen verborgen het koper in het naburige dorp. »

Hetzelfde kan men van de meeste plaatsen zeggen.

West-Vlaanderen was zoo goed als leeggeroofd. Te Westkapelle-bij-Brugge bevond zich geen enkel trekdier meer, tenzij een muilezel; deze was ook meegevoerd.... maar terug komen loopen. Spoedig werden er veel muilezels van 't Engelsch leger te koop aangeboden en zoo kon men weer eenigszins aan den treurigen toestand verhelpen.

Laten we nu eens een blik werpen op de kriegsbedrijven verder aan 't front.

XXV.

DE ALGEMEENE POLITIEKE TOESTAND.

Vredeshandel. — Oproeren in Oostenrijk. — Het ontslag van Ludendorff. — De voortzetting van den oorlog.

Reeds op 14 September vroeg een Oostenrijksch radio-telegram de samenkomst in een onzijdig land van afgevaardigden, die vertrouwelijke en geen officieele besprekingen zouden voeren over de voorstellen van voorzitter Wilson.

Duitschland bood tevens België den vrede aan. Indien het land verder onzijdig wilde blijven, zou zijn staatkundige en economische onafhankelijkheid gewaarborgd worden.

België weigerde en ook Clemenceau wilde van geen vertrouwelijke onderhandelingen weten.

Wij hebben reeds gemeld hoe Bulgarije, na een verpletterende nederlaag, den wapenstilstand had moeten vragen, en hoe deze kapitulatie voor de Centralen den toestand angstwekkend maakte.

Den 1en Oktober verklaarde Ludendorff dat er een aanbod tot vredessluiting moest gedaan worden.

« Wij verkeerden in een vreeselijken toestand », bekende de opperbevelhebber. « Elk oogenblik kan zich een doorbraak aan het front voordoen. »

Ludendorff verbloemde de waarheid niet. Ook in 't Duitsche leger was de ontevredenheid gekomen en dreigde de muiterij.

Die ontmoediging zat er diep in. Het militarisme was te dрист geweest. En wij denken hier aan de mededeelingen van een reiziger uit Kortrijk:

« Wij zagen het revolutievuur stoken », zoo verklaarde hij ons. « Hoe menigen avond waren we getuige van verschrikkelijke contrasten. Kortrijk lag te schudden onder het geweld der kanonnen. Aan het front woedde de strijd. 't Ging er geweldig toe en gewonden stroomden de stad binnen. Ik overdrijf niet, als ik vertel, dat de straat bij de halle, waar men dringende operaties deed, met bloed was bevuurd. »

Maar wat zagen die gewonden? In groote hotels zaten de officieren aan het maal. De zaal straalde van licht. De gordijnen waren hoog opgetrokken, en door de vensters keek men op de met flesschen bedekte tafels, waar de heeren overvloedige spijsen hadden. Men hoorde de klanken van muziek, want een kapel verlustigde het middagmaal.